

NOWY JORK – DWANAŚCIE LAT PO ZAMACHU Z 11 WRZEŚNIA¹ **NEW YORK – TWELVE YEARS AFTER 9/11 ATTACK**

Artur Jasiński

Dr hab. inż. arch. prof. KA

Wydział Architektury i Sztuk Pięknych
Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

STRESZCZENIE

Artykuł omawia przestrzenne, funkcjonalne i symboliczne skutki ataku terrorystycznego, który został dokonany w Nowym Jorku 11 września 2001 roku. Zniszczone bliźniacze wieże zostały zastąpione nową WTC One. Jej architektura budzi kontrowersje, lecz prawdopodobnie już wkrótce stanie się nowym symbolem Nowego Jorku. Tragedia 11 września nie zatrzymała rozwoju miasta. Przeciwnie: jego ambicją jest stać się modelem urbanizacji XXI wieku: przyjaznym dla mieszkańców, zrównoważonym miejskim ekosystemem.

Słowa kluczowe: Nowy Jork, WTC One, odbudowa, gentryfikacja, pamięć miasta.

ABSTRACT

The article presents functional, spatial and symbolic transformations of New York city and its architecture after the terrorist attack of 9/11. Destroyed Twin Towers have been replaced by the new WTC One. Its architecture is controversial, but probably, it will soon become a new symbol of New York. 9/11 tragedy did not stop development of the city. Just contrary: New York's ambition is to become a model for cities in the 21st century, a resident-friendly and sustainable urban eco-system.

Key words: New York, WTC One, reconstruction, gentrification, memory of the city.

¹ Niniejszy tekst oparty jest o fotoreportaż architektoniczny *New York 9/11/2013*, który został przedstawiony 20 września 2013 r. podczas panelu „Kultura miejska: koncepcje i działania” zorganizowanego w ramach II Zjazdu Polskiego Towarzystwa Kulturoznawczego w Krakowie i tekst pt. *Memory of the City: New York 9/11/2013*, Przegląd Kulturoznawczy, Uniwersytet Jagielloński, nr 3 (17) 2013.

Nowy Jork jest największą amerykańską metropolią i jednym z głównych węzłów w sieci miast globalnych. Jego centralna dzielnica – Manhattan – jest także metaforą nowoczesności, pełnym ikonicznych budowli producentem wielkomiejskich symboli i obrazów. Wojciech Kosiński twierdzi, że „serce świata” – po Babilonie, Jerozolimie, Atenach, Rzymie, Paryżu i Londynie – przemieściło się właśnie na Manhattan [Kosiński 2008, s. 100]. Według zestawień internetowych przeglądarek Nowy Jork jest też najczęściej fotografowanym miastem na świecie. Zamiarem autora, który z aparatem fotograficznym w rękę spędził w Nowym Jorku dwunastą rocznicę zamachu 11 września 2001 roku, było zarówno odszukanie śladów tego wydarzenia, jak i rejestracja zmian zachodzących w krajobrazie miasta, a w szczególności próba utrwalenia procesu przekształcania jego sylwety, i kreowania jego nowych symboli przestrzennych.

Ryc. 1. Nowa wieża WTC 1, zwana dawniej *Freedom Tower*, fot. autor.

Fig. 1. New WTC One Tower, previously called *Freedom Tower*, phot. Author.

Jednym z najważniejszych symboli Nowego Jorku były dwie wieże World Trade Center, wzniesione na początku lat siedemdziesiątych XX wieku według projektu amerykańskiego architekta japońskiego pochodzenia Minoru Yamasakiego. *Twin Towers*, bo tak je potocznie nazywano, z powodu swojej wielkiej skali, regularnej formy i zdwojonego rytmu zdominowały sylwetę Manhattanu, stając się ikoną Nowego Jorku, a przez to same w sobie nabrały symbolicznej mocy i znaczenia. Dlatego atak terrorystyczny dokonany 11 września 2001 roku był szokiem dla całego cywilizowanego świata. Największe wrażenie wywołał zwielokrotniony obraz upadku wież WTC, powielony tysiące razy podczas trwającej nieprzerwanie przez kilkadziesiąt godzin transmisji telewizyjnej na żywo², pierwszej „globalnej, terrorystycznej superprodukcji” [Goban-Klas 2009, s. 119]. Jean Baudrillard napisał: „Przed 11 września mieliśmy do czynienia z nieprzerwaną nadprodukcją banalnych obrazów i pozornych wydarzeń; akt terrorystyczny dokonany w Nowym Jorku wskrzesił obraz i wydarzenie. [...] Rzeczywistość i fikcja nie dają się rozdzielić i fascyna-

² Stacja telewizyjna ABC transmitowała sprawozdanie z ataku non-stop przez 91 godzin, audycja *breaking news* stacji CBS była nadawana bez przerwy przez 93 godziny i 5 minut.

cja zamachem jest przede wszystkim fascynacją jego obrazem” [Baudrillard 2005, s. 31-33]. Wielu badaczy wskazuje na toksyczną symbiozę nowoczesnych mediów i terroryzmu, jakże dotkliwą w świecie, w którym „patrzenie na obrazy staje się czynnością częstszą niż czytanie tekstów” [Sztompka 2012, s. 12].

Tragedia 11 września najmocniej dotknęła mieszkańców Nowego Jorku. „Miasto i jego sylweta zmieniły się na zawsze. Kiedy gruzy zostaną uprzątnięte i ofiary policzone pozostanie wielka wyrwa – nie tylko w sercu Manhattanu – ale i w sercu każdego Nowojorczyka” – napisała kilka dni po zamachu Ada Louise Huxtable, felietonistka gazety *Wall Street Journal* [Huxtable 2008, s. 378]. Skala zniszczeń była przerażająca: w gruzach, których wysokość sięgała szóstego piętra leżał cały wielkomiejski superblok, o powierzchni ponad 6 hektarów. W dwanaście lat po tym tragicznym wydarzeniu gruzy zostały uprzątnięte i ofiary policzone, ale nie dokończono jeszcze odbudowy zniszczonego kwartału miasta: nie został otwarty budynek muzeum 9/11, nadal trwa budowa tzw. *Freedom Tower*, z czasem prozaicznie przemianowanej na WTC One.

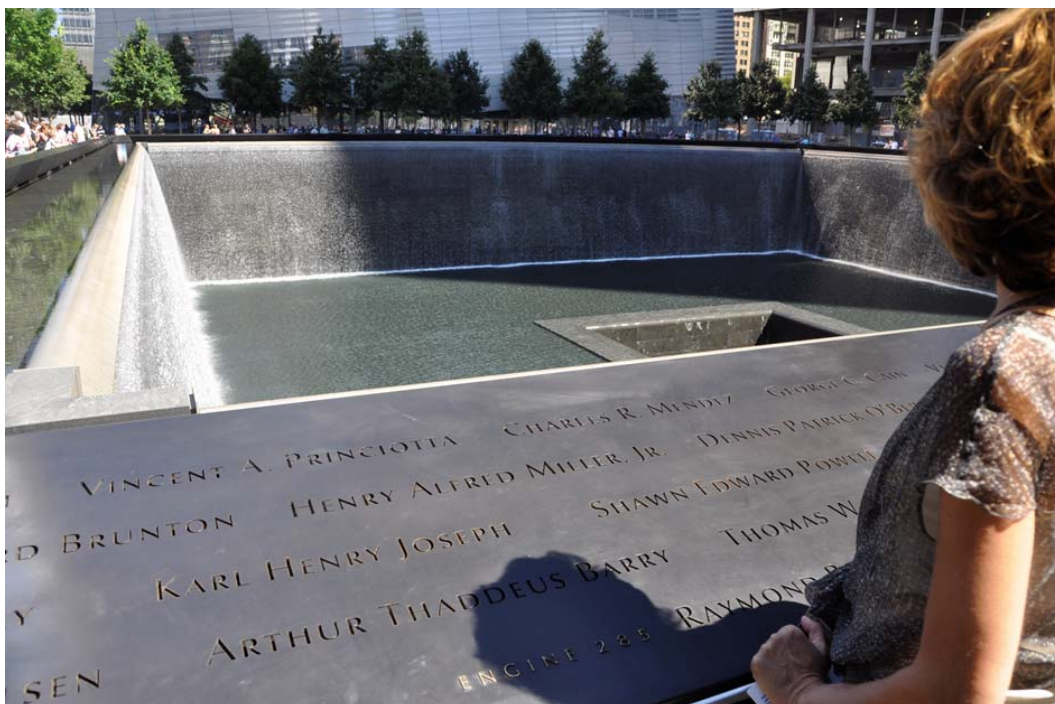
Ryc. 2. Podstawa wieży WTC 1 – „zwykły biurowiec nasadzony na bunkier” – fot. autor.

Fig. 2. The base of WTC One – “an office tower on a top of a bunker, phot. Author.

Pochodną zamachu była sakralizacja obszaru WTC: z jednej strony postrzeganego jako miejsce, gdzie dokonano bezprecedensowego we współczesnych czasach aktu barbarzyństwa, miejsca uświęconego krwią blisko trzech tysięcy niewinnych ofiar – nazwanego *Ground Zero* – co w terminologii wojskowej oznacza epicentrum wybuchu jądrowego; z drugiej strony jako miejsce godnego upamiętnienia bohaterskiej akcji ratunkowej i solidarności władz, instytucji i mieszkańców miasta, okazanej w obliczu tragedii. Szybki i sprawny proces odbudowy symbolizować miał niezłomność i siłę amerykańskiej demokracji. W następstwie wydarzeń z 11 września obszar WTC stał się jednym z najważniejszych w Stanach Zjednoczonych miejsc publicznych, definiujących narodową tożsamość.

Huxtable, w cytowanym już powyżej artykule, datowanym 17 września 2001 roku, proroczo napisała: „Będą, i powinny być, toczone zaciekle spory o przyszły kształt tego miejsca. Jego odbudowa wymaga poważnego namysłu. Pojawią się, i powinny pojawić się

głosy wzywające do założenia tu parku, otwartej przestrzeni publicznej, która przypominać będzie jedną z najgorszych katastrof w dziejach miasta i w dziejach historii – katastrofy nie naturalnej, lecz powstałej z winy człowieka – i czcić pamięć tragicznych i niepotrzebnych ofiar tego aktu terroru. I oczywiście już teraz można przewidzieć jak przebiegać będzie ten proces. To miasto jest zdolne aby okazać współczucie, tak jak czyni to obecnie, lecz nie jest zdolne do wielkiego publicznego gestu, jeśli ten miałby okazać się zbyt kosztowny. I o tym też należy podjąć debatę. Jakie są nasze wartości? Jak wyceniamy życie ofiar? Czy w tych szczególnych okolicznościach zwycięży mantra rynku nieruchomości mówiąca o „najlepszym i najbardziej efektywnym wykorzystaniu terenu”? Zazwyczaj podejście to skutkowało zabudowaniem terenu w maksymalny sposób na jaki pozwalało prawo, ignorując przy tym wszelkie społeczne czy ludzkie względy. Jeśli sprawy potoczą się według zwykłego scenariusza, debata doprowadzi do wyboru projektu, w którym pryncypia zostaną zatarte a epicka szansa zmarnowana” [Huxtable 2008, s. 378-379].

Ryc. 3. Założenie pomnikowe Memorial 9/11, powstałe w miejscu fundamentów zniszczonych *Twin Towers*, fot. autor.

Fig. 3. The National September 11 Memorial – Reflective Pool in the place where once WTC Tower stood, phot. Author.

I tak właśnie potoczyły się losy odbudowy WTC. Laureatem międzynarodowego konkursu architektonicznego na projekt odbudowy centrum Manhattanu, rozstrzygniętego lutym 2003 roku został Daniel Libeskind, żydowski architekt polskiego pochodzenia, który do swojej nowej, amerykańskiej ojczyzny przybył na pokładzie statku, w roku 1959. W swojej autobiografii wspominał, że pierwszym obrazem jaki zobaczył w Ameryce był zapierający dech w piersiach widok wieżowców Nowego Jorku, o którym pisał potem „niewiarygodna historia Ameryki jest uosabiana w tym majestatycznym widoku” [Libeskind 2008, s. 33]. Pierwotna, oryginalna i wysoce symboliczna wizja Libeskinda, której kulminacją była wysoka na 1776 stóp³ i ekspresyjna w formie Wieża Wolności (*Freedom Tower*), z biegiem

³ Wysokość budynku odwoływała się do daty 1776, tj. ogłoszenia Deklaracji Niepodległości.

czasu była coraz bardziej zniekształcana, a sam architekt został odsunięty od prac projektowych, co tłumaczono brakiem doświadczeń w realizacji obiektów komercyjnych. Jego obowiązki przejął David Childs, należący do elity amerykańskich architektów szef międzynarodowego koncernu architektonicznego Skidmore, Owings and Merrill. Ostatni cios projektowi Liebeskinda został zadany wiosną 2005 roku, kiedy prace projektowe zostały wstrzymane przez nowojorską policję, odpowiedzialną za bezpieczeństwo obiektu. W rezultacie wniesionych zaleceń projekty Wieży Wolności, jak i innych obiektów wchodzących w skład kompleksu WTC, poddane zostały gruntownej rewizji polegającej na wzmocnieniu konstrukcji, utwardzeniu elewacji i budowie wokół nich stref bezpieczeństwa. Nowojorski krytyk architektoniczny Paul Goldberger określił nowy projekt WTC One jako „zwykły biurowiec nasadzony na bunkier” [Goldberger 2005, s. 266].

Ryc. 4. Rocznicowa instalacja świetlna *Tribute in Light* upamiętniająca wydarzenia 11 września 2001 roku. Fot: autor.

Fig. 4. Annual art. Installation *Tribute in Light* commemorating 9/11 attack, phot. Author.

Kiedy we wrześniu 2006 r. przedstawiono publicznie projekty architektoniczne odbudowy kolejnych wież: Drugiej, Trzeciej i Czwartej, autorstwa gwiazd światowej architektury: Normana Fostera, Richarda Rogersa i Fumihiko Maki, cytowana uprzednio Huxtable napisała z przekąsem, że jest to „nieszczęście, które wydarzyło się w następstwie tragedii”, zarzucając, że projekty te są gigantycznymi maszynami do wyciskania z ziemi pieniędzy, a ich kształty są tylko przypadkowym – z punktu widzenia formy, lecz najbardziej efektywnym – z punktu ekonomii odwzorowaniem obrysu działek, na których zostały zaprojektowane. Pisała dalej, że budynkom nie tylko brak lekkości i wdzięku oryginalnego konceptu Liebeskinda – krystalicznych, szklanych wież wznoszących się spiralnie ku niebu – lecz także, że w efekcie politycznych zatargów i urzędniczych rozgrywek całkowicie została zatracona równowaga pomiędzy rozdętą częścią komercyjną, a pozostałymi komponentami założenia, których celami miały być upamiętnienie ofiar oraz promocja wartości wolnego i demokratycznego społeczeństwa [Huxtable 2008, s. 397–400].

Centralnym elementem kompleksu urbanistycznego powstałego w miejsce zniszczonego kompleksu WTC jest założenie pomnikowe Memorial 9/11 autorstwa Michaela Arada i

Petera Walkera, otwarte w dziesiątą rocznicę zamachu. Głównym elementem pomnika są dwa obszerne i głębokie baseny, zbudowane w miejscu gdzie stały fundamenty zniszczonych wież. Po ich ścianach kaskadowo spływa woda, a na okalających je balustradach wycięte zostały nazwiska wszystkich ofiar zamachu. Wokół założono park, obsadzony przebarwiającymi się sezonowo białymi dębami. Nadal trwają prace wykończeniowe przy samym budynku Muzeum 9/11, którego autorem jest norweskie biuro Snøhetta, powszechnie znane z projektu opery w Oslo. W wysokim na trzy piętra hallu wejściowym muzeum umieszczone będą ocalałe z katastrofy dwie przypory oryginalnych wież. Podziemna część muzeum, otaczająca pomnik, będzie sięgać 20 metrów w głąb, a hall wejściowy otoczony będzie przez kurtynę wodospadów. Nadal obchodzi się każdą rocznicę 11 września, organizowane są apele poległych i parady, jednak z roku na rok uroczystości mają coraz mniej oficjalny charakter, upowszechnia się w zamian tradycja spotkań, akcji charytatywnych i dobrych uczynków, i tak właśnie – na swój prywatny sposób – wielu Amerykanów czci pamięć tego dnia.

Jednak – zdaniem autora – najbardziej dobitnym symbolem upamiętniającym wydarzenia z 11 września 2001 roku jest coroczna instalacja świetlna, uruchomiona po raz pierwszy w 2002 roku, utworzona przez kilkadziesiąt reflektorów przeciwlotniczych, tworzących dwa słupy światła wznoszące się ku niebu, w pobliżu miejsca, gdzie stały wieże WTC. Projekt ten nazywany początkowo „wieżami światła” (*Towers of Light*), a potem pod naciskiem rodzin ofiar przemianowany na „świetlny hołd” (*Tribute of Light*), zyskał uznanie mieszkańców i odtąd, w każdą noc przypadającą w rocznicę zamachu, w niebo nad Nowym Jorkiem wznoszą się widoczne z oddali dwa świetliste promienie, upamiętniające zamach i jego ofiary.

Ryc. 5. Niedzielnny piknik w Brooklyn Bridge Park, w tle sylweta Manhattanu. Fot. autor.

Fig. 5. Sunday picnic in Brooklyn Bridge Park, at the background silhouette of Manhattan, phot. Author.

Po 11 września cały obszar Dolnego Manhattanu mieszczący siedzibę nowojorskiej giełdy, ratusza, władz miejskich i wielu banków i globalnych korporacji uznany został za strefę podwyższonego ryzyka i w obawie przed kolejnymi atakami terrorystycznymi otoczony różnymi zabezpieczeniami, realizowanymi w ramach tzw. *Lower Manhattan Security Initiative*. Szczególne środki bezpieczeństwa zastosowane zostaną na obszarze WTC.

Szacuje się, że Muzeum 9/11 będzie odwiedzane przez ponad dwa miliony ludzi rocznie⁴. Dla zapewnienia bezpieczeństwa uruchomiony zostanie lokalny posterunek policji, a wszystkie samochody i autokary wjeżdżające do garaży kompleksu będą drobiazgowo kontrolowane w podziemnym centrum bezpieczeństwa (*Vehicular Security Center*). Największe obawy policji budzi możliwość ataku terrorystycznego dokonanego przy pomocy bomby samochodowej, wyładowanej materiałami wybuchowymi domowej produkcji. Dlatego cały obszar i ulice sąsiadujące z kompleksem WTC tj. Vesey Street, Church Street i Liberty Street zostaną wyłączone z ruchu kołowego, podobnie jak ma to miejsce obecnie w okolicy giełdy przy Wall Street. Szczegóły i skutki budowy zabezpieczeń przedstawia publicznie dostępny *WTC Campus Security Plan*. Działania podejmowane przez nowojorską policję budzą kontrowersje: wyrażane są obawy, że fortyfikacja przestrzeni miasta skutkować może szerzeniem syndromu strachu, że ograniczenia dojazdu utrudnią będą funkcjonowanie biur, instytucji publicznych i handlu, a uciążliwe i kosztowne zabezpieczenia i tak okazać się mogą nieskuteczne, wobec faktu, że terroryści ciągle doskonalą swoje metody walki, i do ataku mogą posłużyć się niekonwencjonalną bronią, jak choćby cywilnymi samolotami, które zostały wykorzystane 11 września. Podnoszone są także zastrzeżenia związane z monitoringiem miejskim i innymi elektronicznymi technikami inwigilacji miejsc publicznych: na przykład aktywiści protestujący przeciwko globalnym instytucjom finansowym w ramach ruchu *Occupy Wall Street* byli podglądani i podsłuchiwani za pomocą policyjnych kamer CCTV przez pracowników służb ochrony tychże instytucji, pracujących ramię w ramię z oficerami policji w uruchomionym w 2009 roku nowojorskim centrum bezpieczeństwa. „Kryminaliści z Wall Street nie zostali ani skazani, ani posłani do więzień, gdyż w międzyczasie sami stali się policją” – komentowała ten fakt publicystka radykalnego pisma *CounterPunch* [Martens 2011].

Ryc. 6. Park HighLine, Meatpacking, Chelsea, fot. autor.

Fig. 6. Highline Park, Meatpacking, Chelsea, phot. Author.

⁴ W pierwszym roku po otwarciu założenie parkowo-pomnikowe Memorial 9/11 odwiedziło 5 milionów osób. Po otwarciu Muzeum, co ma nastąpić w 2014 roku, planuje się że założenie pomnikowe stanie się otwartym, ogólnie dostępnym parkiem miejskim.

Jednak wbrew często podnoszonym obawom ani atak terrorystyczny dokonany 11 września 2001, ani światowy kryzys finansowy i upadek banku Lehman Brothers w 2008 roku, ani uderzenie huraganu Sandy, który zniszczył nowojorskie nadbrzeża jesienią 2012 roku, nie zatrzymały rozwoju centralnego obszaru Nowego Jorku. Dolny Manhattan stał się obecnie modnym i atrakcyjnym miejscem do mieszkania. Ponad 1000 istniejących tu sklepów i restauracji oraz miliony przybywających tu corocznie turystów powodują, że dzielnica żyje 24 godziny na dobę przez siedem dni w tygodniu. Rozwija się cały Nowy Jork: rośnie jego liczba mieszkańców, która przekroczyła rekordową wartość 8 milionów, maleje stopa przestępczości, podnosi się jakość życia. Nowy Jork ma ambicje by stać się najbardziej „zielonym” miastem Stanów Zjednoczonych: silnie zurbanizowanym, przyjaznym ludziom i zrównoważonym eko-systemem, „modelem dla miast XXI wieku” [Bloomberg 2007, s. 11]. Paradoksalnie sprzyja temu jego intensywna zabudowa i rozbudowany system masowej komunikacji publicznej. W USA uzmysłowiono sobie że najbardziej proekologiczną i energooszczędną formą zabudowy jest wysoka i bardzo intensywna zabudowa śródmiejska, zaś najbardziej zabójczą dla środowiska są pożerające naturalne zasoby i energię rozległe suburbia [Chakrabarti 2013, s. 74-124].

Ryc. 7. Nowy park wzdłuż nadbrzeży East River, pomiędzy Brookinem i Queens, fot. autor.

Fig. 7. New park along the East River Embankment, between Brooklyn and Queens, phot. Author.

W ramach ogłoszonej w 2007 roku miejskiej strategii *A Greener, Greater New York* w perspektywie roku 2030 zaplanowana została odnowa zasobów naturalnych tego miasta: budynków, ziemi, powietrza i wody, postępować będzie oszczędność energii i racjonalna rozbudowa publicznej infrastruktury, wzdłuż których sieci intensyfikowana będzie zabudowa usługowa i mieszkaniowa. Planowane jest utworzenie systemu ciągów rowerowych, publicznych promenad i parków, które otoczą cały Manhattan i poprowadzone zostaną wzdłuż nadbrzeży East River. Podniesiona ma zostać konkurencyjność i atrakcyjność miasta, oraz jakość życia jego mieszkańców: każdy nowojorczyk w promieniu 5-minutowego spaceru ma uzyskać dostęp do parku i do przystanku komunikacji miejskiej [Bloomberg 2007, s. 15]. Od 2005 roku poczynając każdy budowany za pieniądze publiczne budynek spełniać musi energooszczędne wymogi certyfikacyjne na poziomie co

najmniej LEED Silver [Hill 2012, s. 12]. W nowojorskich parkach i zieleńcach zwraca uwagę charakterystyczny dla ekologicznego ogrodnictwa dobór roślinności: preferowane są gatunki rodzime, nie wymagające podlewania i opieki: przeważają trawy i niskie rośliny okrywowe, kserofity i sukulenty.

Przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne widoczne są już gołym okiem: już dziś cały Manhattan można bezpiecznie objechać rowerem, śródmiejskie ulice i parki są pełne ludzi, po East River kursują tramwaje wodne. Podejmowane są liczne publiczno-prywatne projekty rewitalizacyjne i działania utrzymane w duchu równoważenia rozwoju. W miejsce doków i starych magazynów portowych budowane są atrakcyjne, wielofunkcyjne i dostępne publicznie nadbrzeża, jak na przykład otwarta niedawno East River Waterfront Esplanade w South Port na dolnym Manhattanie (SHoP Architects). Tworzone są spektakularne, śródmiejskie parki – szczególną sławą cieszy się Highline Park w Chelsea urządzony na starych podporach śródmiejskiej napowietrznej kolei (Diller Scofidio + Renfro i James Corner Field Operations). Przy czym miasto nadal jest pełne kontrastów: wśród zawsze tłocznych i hałaśliwych, a często wręcz brudnych i dziurawych ulic nowojorskiego *gridu* wznoszone są nowe wieżowce, muzea, stadiony i dworce, a za obdrapanymi, post-industrialnymi fasadami kryć się mogą luksusowe butiki, galerie i lofty – wszystko jest tu w ciągłym ruchu i ustawicznej przebudowie. Zaniebane dotychczas śródmiejskie dzielnice: Meatpacking, Tribeca, SoHo, oraz Williamsburg i Greenpoint na Brooklinie, zyskują odmienne funkcje i nowych mieszkańców. Wielkomiejski styl życia stał się modny wśród amerykańskiej młodzieży, a i seniorzy coraz częściej sprzedają swoje wielkie domy na przedmieściach, porzucają wypielęgnowane ogrody i przenoszą się do małych śródmiejskich mieszkań, aby korzystać z towarzystwa innych ludzi i fascynującej oferty, jaką przedstawia tętniące życiem, wielokulturowe miasto.

Ryc. 8. Reklama wykorzystująca wizerunek WTC 1 w budowie, do słupa przypięty pomalowany na biało rower, tzw. „ghost bike”, upamiętniający rowerzystę, ofiarę śmiertelnego wypadku drogowego. West Broadway, Manhattan. Fot. autor.

Fig. 8. Commercial advertisement using the image of the WTC One. On the left: „ghost bike” commemorating a cyclist killed in a crash. West Broadway, Manhattan, phot. Author.

Lecz, co zauważyła nowojorska socjolog Sharon Zukin, projektem rewitalizacyjnym towarzyszy proces gentryfikacji, który powoduje, że w rejonach, które stają się modne i wypełniają się nowymi galeriami, kafejkami i sklepami, jest zacierana ich przeszłość i gubiona autentyczność, a dotychczasowi mieszkańcy: rzemieślnicy, sklepikarze, imigranci i ubodzy artyści, są zmuszani do odejścia, by ustąpić miejsca bogatszym, nadciągającym tu właśnie w poszukiwaniu oryginalności i autentyzmu. I tak z czasem te oryginalne enklawy komercjalizują się, miejsce małych galerii i butików zajmują sieciowe sklepy globalnych koncernów, luksusowe restauracje i powtarzalne, detaliczne punkty bankowo-usługowe. Ten cykliczny proces powoduje, że zdaniem autorki „miasto traci swoją duszę”, którą Zukin upatruje nie tyle w jego zróżnicowanej warstwie funkcjonalno-przestrzennej, lecz w społecznej i etnicznej różnorodności jego mieszkańców [Zukin 2010, s. 1–31].

Nowy Jork przekształca się w szybkim tempie. Imponuje coroczny przyrost ścieżek rowerowych, krajobraz miejski nieustannie zmienia się, kolejne budowle projektują tu najwybitniejsi star-architekci, realizowane są śmiałe wizje urbanistyczne. Na ulicach tu i ówdzie nadal można spotkać obrazy *Twin Towers*: pojawiają się na starych fotografiach, okładkach książek i na burtach ciężarówek, ich wizerunek nosi też część samochodów policyjnych - wtedy towarzyszy im napis „*we will never forget*”. Nawet neon w słynnym nowojorskim klubie jazzowym Blue Note w swoim rysunku zawiera ich charakterystyczną, zdwojoną sylwetę. Jednak życie idzie naprzód: na ulicznych standach, gdzie sprzedaje się turystyczne pamiątki, można kupić karty pocztowe przedstawiające panoramy Nowego Jorku w wielu konfiguracjach: ze starymi wieżami, ogołoczone z wież, z samotną wieżą WTC One i z całym kompleksem wież, przedstawiające widok, na który będziemy czekać jeszcze wiele lat⁵. Powtarza się historia znana z budowy *Twin Towers*: nowemu projektowi WTC zarzuca się przeskalowanie, toporny wyraz architektoniczny, podkreślony niemal całkowitym brakiem detalu i niepożądaną biurową mono-funkcyjność. I tak jak poprzednio: na ratunek prywatnemu deweloperowi ruszyły władze miejskie, które zdecydowały się na wynajęcie w kompleksie WTC dużych powierzchni biurowych. Jednak – na podstawie pierwotnych doświadczeń – należy przypuszczać, że niezależnie od głosów krytyki, wznoszone obecnie wieże nowego kompleksu World Trade Center wrosną wkrótce w pejzaż miasta i staną się jego nowym symbolem. Zresztą już tak się dzieje, o czym świadczy zamieszczona poniżej fotografia ulicznej reklamy firmy Kate Spade z Nowego Jorku, wykorzystującej motyw niedokończonyj jeszcze wieży WTC 1.

Nowy Jork to miasto, które od lat fascynuje swoją potęgą, żywotnością i różnorodnością. To nie tylko stolica światowych finansów, globalna atrakcja odwiedzana przez ponad 40 milionów turystów rocznie i utrwalona na tysiącach obrazów scena działań ulicznych i artystycznych, ale to także – a może przede wszystkim – żywy organizm, obszar dynamicznych procesów społecznych i pole gry rynkowej, przedmiot fascynacji i wielkomięskiej ekstazy, i dzięki temu niezwykle interesujący poligon badawczy dla wielu dyscyplin naukowych. Jego rozwój może nam dostarczać wielu wskazówek o tym, jak wyglądać będą miasta przyszłości.

⁵ W ciągu 10 lat, jakie upłynęły od zniszczenia WTC odbudowano tylko jedną wieżę: WTC Seven i otwarto Memorial 9/11, otwarcie Muzeum 9/11 oraz wież WTC One i WTC Four planowane jest w 2014 roku, termin ukończenia pozostałych obiektów kompleksu WTC nie jest jeszcze znany.

NEW YORK – TWELVE YEARS AFTER 9/11 ATTACK⁶

New York is the largest American metropolis and one of the main hubs of a network of global cities. It is a fascinating place, in particular its central district – Manhattan; it is also a metaphor of modernity; abundant with iconic buildings and symbols of a big city. Wojciech Kosiński argues that “the heart of the world” after Babylon, Jerusalem, Athens, Rome, Paris and London, has now moved to Manhattan [Kosiński 2008, p. 100]. New York is the most frequently photographed city in the world. The Author spent there the 12th anniversary of the attack of 11 September 2001 with his camera, with the intention to retrace what has remained of the event, and in particular to record the process of transformation of its cityscape and the creation of its new spatial symbols.

The two towers of the World Trade Center, built in the early 1970s and designed by the Japanese born American architect Minoru Yamasaki, were among the most prominent symbols of Manhattan, and were nicknamed the *Twin Towers*. For their large scale, mighty form and double rhythm they towered over Manhattan, becoming the icon of New York, and by this gaining unusual power and importance on the global scale. This is why the terrorist attack of 11 September 2001 and the destruction of the towers was a shock for the entire civilised world. The image of the falling towers, repeated thousands of times on live TV, the transmission of which continued for hours⁷, was the first “*global terrorist superproduction*” and was particularly disturbing [Goban-Klas 2009, p. 119]. Jean Baudrillard wrote: “Whereas we were dealing before with uninterrupted profusion of banal images and seamless flow of sham events, the terrorist act in New York has resuscitated both images and events. [...]. Reality and fiction are inextricable, and the fascination with the attack is primarily a fascination with the image” [Baudrillard 2005, p. 31-33]. Many scholars indicate a toxic symbiosis which developed between modern media and terrorism, which is devastating in the contemporary world, where “watching images is much frequent than reading texts [Sztompka 2012, p. 12].

The tragedy of 9/11 most strongly affected the residents of New York. “The skyline, and the city, are changed forever. When the site is cleared, and the lost lives are counted, there will be a huge hole in the heart of New York and every New Yorker” – wrote Ada Louise Huxtable, a columnist of the Wall Street Journal, a few days after the attack [Huxtable 2008, p. 378]. The scale of destruction was appalling: the entire big city superblock on an area of over 6 hectares fell in ruins reaching up to the sixth floor. Twelve years after this tragic event the site is cleared and the lost lives counted, but the reconstruction of the destroyed quarter of the city has not been finished yet: the 9/11 Museum has not been opened yet and the construction of the Freedom Tower (later prosaically renamed WTC One) is still underway.

In consequence of the attack the WTC area has become sacred site: on the one hand it is seen as the site of an unprecedented barbarity in our times, hallowed with the blood of nearly three thousand innocent victims – known as *Ground Zero* – which in military terminology means the epicentre of a nuclear attack; on the other hand it is a place of commemoration of the heroic rescue operation and solidarity that the authorities, institutions and residents showed in the face of this tragedy. The efficient process of reconstruction was to symbolise the indomitableness and the power of American democracy. In the aftermath of the events of the 11th of September, the WTC site became one of the most important public places in the US, defining national identity.

⁶ This text is based on architecture photo essay: *New York 9/11/2013* was presented on 20 September 2013 during the panel “Urban culture: concepts and activities” organized under the 2nd Congress of the Polish Association of Cultural Studies in Kraków, and the text *Memory of the City: New York 9/11/2013*, *Przegląd Kulturoznawczy* nr 3 (17) 2013.

⁷ ABC broadcasted the transmission of the attack non-stop for 91 hours, whilst CBS’s *breaking news* continued with no interruption for 93 hours and 5 minutes.

In the above-mentioned article dated 17 September 2001, Huxtable, quite prophetically wrote: "There will be, and should be, passionate disagreement about replacing them at all. Rebuilding on this site requires serious consideration. There will be, and should be, calls for a memorial park, a public open space to serve as a permanent reminder of one the city's, and history's, worst catastrophes – a detestably man-made, as opposed to natural, disaster – and for the tribute to those who died needlessly and tragically in an act of unredeemed horror. And yet, one can almost predict what the New York process will be. This city can show its compassion, and its resolve, as it is doing now, but it is also a city incapable of the large, appropriate gesture in the public interest if it costs too much. That too, is something that can be debated. What are our values? How do we count the cost of those lives? Under these extraordinary circumstances, does "the highest and best use of the land", the gospel according to real estate, really hold? Traditionally, that has meant filling the land to the maximum permitted by law, for the greatest return, while ignoring every social and human factor. If the usual scenario is followed, the debate will lead to the "solution" in which principle is lost and an epic opportunity squandered" [Huxtable 2008, pp. 378-379].

This was exactly the case with the reconstruction of WTC. The winner of the international architecture competition for the reconstruction of the centre of Manhattan, closed in February 2003, was Daniel Libeskind, an architect of Polish-Jewish descent. Libeskind's original, innovative and highly symbolic vision which culminated in the 1776 feet⁸ high Freedom Tower, expressive in form, gradually became increasingly distorted, and the architect was no longer employed in further design work, allegedly because of his lack of experience in commercial projects. He was replaced by David Childs, the head of the international architecture company Skidmore, Owings and Merrill, who belongs to the elite of American architects. He significantly remodelled and simplified the original design. The final blow to Libeskind's concept was in the spring of 2005, when the New York police stopped design work for security reasons. As a result of the police recommendations, designs of the WTC complex structures were thoroughly revised, the construction was reinforced, the façade was hardened and security zones were built around the building. Paul Goldberger, a New York-based architecture critic described the new WTC One design as "stunningly mediocre – an office tower on top of a bunker" [Goldberger 2005, p. 266].

In September 2006, architectural designs for the reconstruction of the following towers: the Second, the Third and the Fourth were presented, designed by star architects: Norman Foster, Richard Rogers and Fumihiko Maki. Huxtable ironically dismissed them as "the disaster that has followed the tragedy", accusing the new buildings of being nothing more than "machines for making money". Their forms seem to be randomly selected, whilst stressing the most effective use of building plots on which they have been planned. Huxtable also writes that they not only lack the lightness and the charm of Libeskind's original concept – spiralling, crystalline towers – but also as a result of political conflicts and clashes between officials the balance between the overblown commercial part and other components of the concept aimed to commemorate the victims and to promote the values of a free and democratic society were completely lost [Huxtable 2008, pp. 397–400].

The central element of the urban complex replacing the destroyed WTC consists of the 9/11 Memorial designed by Michael Arad and Peter Walker. The main elements of the memorial are two large and deep pools built on the site of the foundations of the destroyed towers. Water cascades flow down the walls of the pools, with the names of all the victims of the attack cut out on the panels edging the pools. A park was also set up with white oaks seasonally changing colour. Finishing works at the 9/11 Museum designed by the Norwegian Snøhetta office known for its design of the Oslo Opera House are still underway. The three-storey high entrance hall to the museum will house two orig-

⁸ The height of the building refers to date 1776, when Declaration of Independence was adopted.

inal buttresses which survived the catastrophe. The city still pays tribute to the victims on every anniversary of 11 September, including calling with a roll of honour and parades, but the ceremonies are becoming more and more unofficial every year. Instead, the tradition of meetings, charity campaigns and philanthropic deeds is growing. In this way, many American citizens commemorate the day in their own private way.

However, according to the Author, the most expressive symbol of remembrance of the 11th of September 2001 is the annual light show, which was held for the first time in 2002. It consists of several dozen searchlights, creating two light beams rising to heaven near the site where the WTC once stood. The project, originally called *Towers of Light*, and later, under the pressure of the victims' families, renamed *Tribute in Light*, won the respect of the city's residents and since that time, every night on the anniversary of the eve of the attack, towers of light rise over the sky of New York, as a symbol of remembrance of the attack and its victims.

After 11 September, the entire Lower Manhattan area, home to the New York stock exchange, the Town Hall, courts, banks and global companies has been considered a high risk zone and, fearing a future terrorist attack, surrounded with various safeguards and protections, built under the Lower Manhattan Security Initiative. Special security precautions will be installed in the WTC area. It is estimated that the 9/11 Museum will be visited by over two million people per year⁹. A local police station will be open to ensure security, and all cars and coaches entering the garage complex will be thoroughly checked in the underground Vehicular Security Center. The possibility of the terrorist attack using a car bomb filled with home-made explosives raises the highest concerns of the police. This is why vehicle traffic will be banned from the entire area and streets neighbouring the WTC complex, like the area around the stock exchange on Wall Street. Details and effects of the construction of safeguards may be seen on the publically displayed WTC Campus Security Plan. The activities of the New York police are controversial: concerns are raised that the fortification of the urban space will result in a syndrome of fear, that the restrictions on access will hamper the operation of offices and trade, whilst troublesome and costly safeguards might turn out ineffective considering the fact that terrorists constantly perfect their tactics and can use unconventional weapons for the attack, like civil planes which were used on 11 September. Protests have also been raised as to the urban monitoring and other electronic surveillance techniques of public places: for example activists of the Occupy Wall Street movement protesting against global financial institutions were watched via CCTV cameras by security officers of these institutions, who are working hand in hand with the police officers at the New York security centre, opened in 2009. "Wall Street's criminals have not been indicted or sent to jail because they have effectively become the police" – commented the female columnist of the radical magazine *CounterPunch* [Martens 2011].

Contrary to frequently raised fears, neither the terrorist attack of 11 September 2001, neither the financial crisis and the fall of Lehman Brothers in 2008, nor Hurricane Sandy which destroyed the city piers in autumn 2012, stopped the development of New York. Just contrary: Lower Manhattan has presently become a fashionable and attractive place to live. With over a thousand shops and restaurants and millions of tourists who come here every year, the district is alive around the clock, seven days a week. The entire city is developing: the number of residents is growing, and the population has recently exceeded a record eight million, crime rate is shrinking and living standards are improving. New York's ambition is to "become a model for cities in the 21st century" [Bloomberg 2007, p. 11], the "greenest" city in the US, a strongly urbanised, resident-friendly and sustainable urban eco-system. Paradoxically, intensive density and a well-developed public transport system contribute to this. The US has become aware that the most environmentally-friendly and cost-efficient form of development is high and very dense down-

⁹ In the first year after opening 9/11 Memorial was visited by 5 millions of people. After opening of 9/11 Museum, which is planned in 2014, Memorial will become open park, accessible for all public space.

town architecture, whilst suburbs are the most environmentally wasteful, energy and natural resource consuming [Chakrabarti 2013, pp. 74-124].

Under "A Greener, Greater New York" strategy, launched in 2007 with the 2030 perspective, the regeneration of the natural resources of the city was planned, including buildings, land, air and water, developing energy-efficiency and public infrastructure, with commercial and residential development along infrastructure lines. A system of pedestrian and cycling routes, public promenades and parks is also planned to surround Manhattan and will continue along the eastern banks of East River. The city's competitiveness and attractiveness is planned to be improved, as well as residents' living standards: every New Yorker is expected to have access to a park and a public transport system within a five-minute walk [Bloomberg 2007, p. 15]. Since 2005, every publically-funded building has to meet at least LEED Silver certification standards [Hill 2012, p. 12]. New York parks and green spaces already attract attention by their selection of greenery typical of organic gardening: preference is given to native plants which do not need watering and special care, with prevailing grass and low ground cover plants, xerophytes and succulents.

The city's functional and spatial transformation can already be seen with the naked eye. All of Manhattan may be safely encircled by bike, city streets, plazas and parks are full of people, water buses run along the East River. Docks and old harbour storage areas are being replaced by newly built, attractive, multifunctional riverside boulevards, accessible to the public, such as, for example the recently opened East River Waterfront Esplanade in South Port, Lower Manhattan (SHoP Architects). Spectacular inner city parks are created, of which the most popular is Highline Park in Chelsea, set up on old supports of the municipal central railroad (Diller Scofidio + Renfro and James Corner Field Operations). Numerous public-private revitalisation projects and activities in the spirit of sustainable development are being undertaken. However, the city is still full of contrasts: new skyscrapers, museums, and stadiums are built in the middle of crowded and noisy streets of the New York Grid. Sometimes the streets are still full of holes and dirty, but shabby, post-industrial facades can hide luxury boutique stores, art galleries and lofts – everything is in constant movement and reconstruction. So far, once deteriorating districts: Meatpacking, Williamsburg and Greenpoint (Brooklyn), are gaining new functions and new residents. The big-city style of life has become fashionable among young people, but senior citizens also sell their suburban houses, abandon their dearly tended gardens to move to small apartments in the central part of the city in order to benefit from the company of other people and the fascinating things on offer in this multicultural and multiethnic city.

But, as the New-York sociologist Sharon Zukin has noted, the revitalisation projects are accompanied by the process of gentrification, so as a result areas which become fashionable and begin to fill with new galleries, cafes and shops, lose their past identity and authenticity, whilst their residents: craftsmen, shopkeepers, immigrants and poor artists are forced to leave and to give way to better-off residents who have come here to look for originality and authenticity. And, thus, these enclaves are becoming commercialised: small galleries and boutiques are replaced by network magazines of global companies, luxury restaurants and repetitive, retail banking and service points. According to the author, as a result of this cyclical process, "the city is losing its soul" which Zukin sees not as much in its diversified functional and spatial context, but rather in the ethnic diversity of its residents [Zukin 2010, pp. 1–31].

New York is rapidly transforming. Every year new parks and bike routes are being set, the cityscape is constantly changing, new buildings are being erected, according to the projects prepared by famous star-architects, new development plans are being introduced. Here and there in New York you can still spot the images of the *Twin Towers*: in the old photographs, on book covers, or on the sides of trucks; some police cars also bear that picture, accompanied with the inscription: "we will never forget". Even the neon sign in Blue Note, the famous NY jazz club, repeats the characteristic silhouette of the

twin towers. But life goes on – the stands with tourist souvenirs sell postcards with many configurations of the Manhattan skyline: with old twin towers, stripped of the towers, with the alone WTC One or the entire complex of WTC towers, representing a view for which we will still have to wait many years¹⁰.

The story known from the building of the *Twin Towers* repeats itself: the new WTC design is accused of being oversized and clumsy in terms of its architectural expression. These flaws are enhanced by its almost entire lack of detail, and its mono-functional use as an office building. Like before, the municipal authorities came to the rescue of the private developer, deciding to hire large amounts of office space at the WTC complex. However, as the previous experience shows, it can be expected that despite critical opinions, the towers of the new World Trade Center will soon blend together with the city skyline and will create new and generally accepted symbol of New York. After all, it already happens: as attached photograph of NY Kate Spade firm billboard shows: yet unfinished WTC One Tower is being used there, as the background of commercial advertisement.

New York, since many years, fascinates with its strength, vitality and diversity. It's not only the capital of world's finance, global attraction, visited by over 40 millions of tourists annually, and the stage of major artistic events – but also – and perhaps primarily, the living organism: the area of dynamic social transformations, field of urban games, the subject of fascinations, and the study area of many scientific disciplines. Its development could shed light on how cities of the future might look like.

BIBLIOGRAFIA | REFERENCES

- [1] BAUDRILLARD Jean, *Duch terroryzmu. Requiem dla Twin Towers*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2005.
- [2] BLOOMBERG Michael and THE CITY OF NEW YORK, *PlaNYC: A Greener, Greater New York*, New York 2007.
- [3] CHAKRABARTI Vishan, *A Country of Cities: A Manifesto for Urban America*, Metropolis Books, New York 2013.
- [4] GOBAN-KLAS Tomasz, *Media i terroryści. Czy zastraszą nas na śmierć?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
- [5] GOLDBERGER Paul, *Up from Zero. Politics, Architecture and Rebuilding of New York*, Random House Trade Paperbacks, New York 2005.
- [6] HILL John, *Guide to New York City Contemporary Architecture*, Norton and Company, New York-London 2011.
- [7] HUXTABLE Ada Louise, *On Architecture, Collected Reflections on a Century of Change*, Walker and Company, New York 2008.
- [8] JASIŃSKI Artur., *Memory of the City: New York 9/11/2013*, Przegląd Kulturoznawczy nr 3 (17). Wyd. Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2013.
- [9] KOSIŃSKI Wojciech, *Serce świata – Manhattan*, Czasopismo Techniczne Architektura 2008, nr 3A, Politechnika Krakowska, Kraków 2008.
- [10] LIBESKIND Daniel, *Breaking Ground*, Riverhead Books, New York 2004, polskie wydanie: *Przełom: przygody w życiu i architekturze*, Wydawnictwo Naukowo Techniczne, Warszawa 2008.
- [11] MARTENS Pam, *Wall Street Firms Spy on Protesters in Tax-funded Center*, CounterPunch, October 11, 2011.
- [12] SZTOMPKA Piotr, *Wyobraźnia wizualna i socjologia*, [w:] BOGUNIA-BOROWSKA Małgorzata, SZTOMPKA Piotr, *Fotospołeczeństwo. Antologia tekstów z socjologii wizualnej*, Znak, Kraków 2012.

¹⁰ During the ten years which have passed since the destruction of the WTC, only one tower: WTC Seven has been rebuilt, and the 9/11 Memorial opened. The opening of the 9/11 Museum, the WTC One and WTC Four towers is planned in 2014. The date of completing the other WTC facilities is still not known.

- [13] WTC Campus Security Plan, <http://www.nyc.gov/html/nypd/downloads/pdf/counterterrorism/wtc-campus-security-draft-scope.pdf>
- [14] ZUKIN Sharon, *Naked City. The Death and Life of Authentic Urban Places*, Oxford University Press, Oxford – New York 2010.

O AUTORZE

Artur Jasiński jest praktykującym architektem, dyrektorem biura architektonicznego Artur Jasiński i Wspólnicy i nauczycielem akademickim: profesorem na Wydziale Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie. Jest laureatem nagród i wyróżnień w ponad dwudziestu konkursach architektonicznych i autorem wielu budynków użyteczności publicznej, między innymi Sądów Rejonowych w Olkuszu i w Świdniku, siedziby Banku Handlowego w Krakowie, parku technologicznego Brainville w Nowym Sączu, Centrum Biurowego Lubicz i parku biurowego Bonarka 4 Business w Krakowie. Jego zainteresowania naukowe i publikacje skupiają się na polu wpływu współczesnych procesów cywilizacyjnych i modernizacyjnych na urbanistykę, architekturę, i na praktykę zawodową architekta. Jest autorem następujących książek:

- „*Architektura w czasach terroryzmu. Miasto, przestrzeń publiczna, budynek*”, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- „*Obrazy Post-polis. Monografia ponowoczesnego miasta*”, Oficyna Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. AF Modrzewskiego, Kraków 2012.

AUTHOR'S NOTE

Artur Jasiński is a practicing architect, principal of Artur Jasiński and Partners architectural office and a professor at the Department of Architecture and Fine Arts of Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University. He was awarded over twenty prizes and mentions in architectural competitions, he is also the author of many public buildings, including Regional Courts in Świdnik and Olkusz, Handlowy Bank headquarters in Krakow, Technology Park Brainville in Nowy Sącz, Lubicz Office Center and office park Bonarka for Business in Krakow. His research and publications focus on the impact of contemporary modernization and globalization processes on urbanism, architecture, and professional practice. He published monographic books:

- „*Architecture in Times of Terrorism. City, Public Space, Building*”, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2013 (in Polish, with English summary) .
- „*Images of Post-polis. Monography of postmodern city*”, Oficyna Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. AF Modrzewskiego, Kraków 2012, (in Polish, with English summary).

Kontakt | Contact: Artur Jasiński, 30-213 Kraków, ul. Słonecznikowa 8A/2, a.jasinski@ajbiuro.pl